

2014/1

looduse raamatukogu

Piret Kiristaja
Annelie Ehlvest
Liina Remm

Eesti kojaga
maismaatigude
määraja

AUTORITEST

Annelie Ehlvest on õppinud bioloogiat Tartu ülikoolis. 1990. aastal valminud lõputöö käsitleb Eesti jõgede limuseid, hiljem on lisandunud huvi maismaatigude vastu. Osalenud maismaatigude seires ja Eesti malakoloogia ühingu rajamisel. Töötab Tartu keskkonnahariduse keskuses. Jagab mitmesugustel koolitustel, õppetubades, programmides ja näitustel nii täiskasvanutele kui ka lastele teadmisi tigude ja karpide kohta. Leiab, et tigudelt ja karpidelt tasub õppida rahulikku kulgemist.

E-post: anneli.ehlvest@teec.ee

Piret Kiristaja on õppinud bioloogiat Tartu ülikoolis. 2001. aastal kaitstud magistritöö käsitleb eri metsatüüpide tiguseid. Huvi selle põneva loomarühma vastu tekkis Annelie ja Raivo Männi ärgitusel umbes kuus aastat varem. Osalenud maismaatigude seires ja Eesti malakoloogia ühingu rajamisel. Praegu töötab keskkonnaagentuuris, korraldab eluslooduse seiret. Võlutud teokodade ilust ja mitmekesisusest; oma kütkestavat huvi on püüdnud jagada ka nelja tütrega.

E-post: piret.kiristaja@gmail.com

Liina Remm õpib Tartu ülikooli doktorantuuris loomaökoloogiat. Tiguseid on tundma õppinud Annelie Ehlvesti juhendusel. Magistritöös on vaatluse all metsamajanduse mõjud maismaatigudele; doktorantuuris on uurinud pisiveekogude tiguseid. Ei väsi imetlemast tigude vormirohkust ja eluviiside kirevust.

E-post: liina.remm@ut.ee

Henn Timm on bioloogi hariduse saanud samuti Tartu ülikoolis. Eluaeg töötanud Võrtsjärve ääres limnoloogiakeskuses, mis praegu kuulub maaülikooli koosseisu. Põhihuvi ja uurimisobjekt on magevee selgrootud, muu hulgas vees elavad teod. Viimased paarkümmend aastat on tegelnud jõgede ja järvede bioindikatsiooniga selgrootute abil. Maismaatiguseid sattunud uurima uudishimu ja pildistamisrõõmu tõttu. Eitab otsustavalt, et Eesti on bioloogilises mõttes liiga väike või liiga igav.

E-post: henn.timm@emu.ee

looduse raamatukogu

Eesti kojaga maismaatigude määraja

Piret Kiristaja
Annelie Ehlvest
Liina Remm

Henn Timmi fotod

Sarjas „Looduse raamatukogu” Eesti Looduse kaasandena ilmunud „Eesti kojaga maismaatigude määraja” on piiratud koguses müügil hästivarustatud raamatukauplustes ja toimetuses.

MTÜ Loodusajakiri väljaannete

tellijale on raamatusari tasuta. Loe lähemalt võrguküljelt www.loodusajakiri.ee.

Raamatusari ilmub Keskonnainvesteeringute Keskuse toel

Väljaandja: MTÜ Loodusajakiri

Toimetaja: Tiina Talvi

Keeletoimetaja: Monika Salo

Tekstiautorid: Annelie Ehlvest, Piret Kiristaja,
Liina Remm

Eesti maismaatigude nimestik: Tiina Talvi,
Annelie Ehlvest, Piret Kiristaja, Liina Remm

Kaanepilt: Arne Ader

Kodade fotod: Henn Timm

Joonised: Külle Kiristaja, Annelie Ehlvest

Sarja kujundus: MOMO

Küljendus: Tiit Lepp

Autoriõigus sarjale:
MTÜ Loodusajakiri, 2014

Autoriõigus tekstile:
autorid ja MTÜ Loodusajakiri, 2014

Autoriõigus fotodele:
autorid ja MTÜ Loodusajakiri, 2014

www.loodusajakiri.ee

Kõik õigused, ka siin mitte välja kirjutatud õigused, on kaitstud. Keelatud on teose sisu osaline või täielik reprodutseerimine, edastamine, levitamine või salvestamine mis tahes vormis ilma MTÜ Loodusajakiri eelneva kirjaliku loata.

Käesoleva teose sisu kasutamine on lubatud isiklikul, mittetulunduslikul eesmärgil. Lubatud on info kasutamine avalikus teabevahetuses, ka õppe eesmärgil, kui märgitakse ära kasutatava info allikas.

ISBN 978-9949-9506-1-4 (trükis)

ISSN 2228-1010; 2014/1 (11)

Trükikoda Kroonpress

Kaanel: põõsatigu mets-harakputkel.

Sisukord

4	Sissejuhatus
5	Teod
5	Tigude elupaigad
6	Tigude korjamine, kogumine ja määramine
7	Mõisted
12	Määramistabelid
20	Liikide kirjeldused
21	Rulltigulased
22	Kääbustigulased
24	Merevaiklased
28	Kiirgtigulased
31	Valgetigulased
36	Nukktigulased
37	Pisitigulased
52	Torntigulased
54	Sulgsuulased
68	Täpptigulased
69	Ketastigulased
71	Kristalltigulased
72	Kuhiktigulased
74	Läiktigulased
75	Helktigulased
81	Klaastigulased
82	Pöösatigulased
83	Nabatigulased
88	Vööttigulased
92	Eesti maismaatigude nimestik
96	Kasutatud allikad
Tagakaane sisekülj	Register

Sissejuhatus

Teod, eriti nende kojad, on väga mitmekesised oma kuju, suuruse ja värvi poolest. Kui neid lähemalt tundma õppida, avaneb väga põnev ja kirev pilt, mis üllatab kaunite vormide rohkuse ja aksessuaaridega (ribid, ogad, karvakesed, huuled ja hambad).

Eestis on teada 85 maismaateo liiki, kellest kojaga on 71. Siinne teos on esimene eestikeelne trükis ilmunud määraja, mis annab ülevaate kõigist Eestis praegu teadaolevatest kojaga tigudest. Väljaandes ei ole käsitletud kojata maismaatigusi: teetigusi ega nälkjaid.

1996. aastal loodud Eesti malakoloogia ühing seadis algusest peale sihi koostada eestikeelne limustemääraja. Pikka aega on see töö tundunud liiga suure proovikivina. Ent meenutame õpetaja Lauri sõnu: „kui tervet rehkendust ei jõua, tee pool”. Niisiis võtame esialgu vaatluse alla vaid kojaga maismaateod.

Määraja on ühtlasi austusavaldus Juhan Vilbastele, kelle 1970. aastatel koostatud käsikirjalist materjali on siinse raamatu koostamisel kasutatud. Juhan Vilbaste käsikiri on andnud toeka aluse eestikeelsele terminoloogiale ja paljude teoliikide kirjeldustele. Samas on möödunud üle kolmekümne aasta ja selle aja jooksul on toimunud muutused ka meie teofaunas. Kõnekas on fakt, et näiteks kiriteo levikut on Vilbaste 1979. a käsikirjas kirjeldatud nii: „Suhteliselt haruldane. Tavalisem on ta läänesaartel, kus

on levinud peaaegu üle kogu saarestiku. Maismaalt on vähem leida”. Praeguseks on kiritigu väga laialt levinud ja muutunud aedades tülikaks kaaslaseks.

Aastate jooksul on autorite ja Tartu ülikooli loodusmuuseumi zoologiaosakonna kogudesse (TUZ) kogunenud küll peaaegu täielik kodade kollektsoon, mida sai pildistamisel kasutada, kuid mõnest liigist ei õnnestunud siiski piisavalt esinduslikku isendit leida ning seekord peab piirduma joonistega. Küllap aitavad needki tigudega tutvuda ning ehk õnnestub just Sinul, selle määraja kasutajal, mõni haruldane liik üles leida. Kutsume üles sisestama oma teovaatluste andmed interneti loodusvaatluste keskkonda (<http://loodus.keskkonnainfo.ee/lva/>). See aitaks järgmise teoraamatu jaoks koguda piisavalt andmeid, et koostada nüüdisaegsed levikukaardid.

Jõudu ja huvi, avastamaks tigude põnevavat maailma!

Tänuavaldused

Põhjaliku toimetamise eest palju tänu Tiina Talvile, kes oli suureks abiks ka tigude nimestiku ajakohastamisel ja eestikeelsete nimede panekul.

Fotode ja kannatliku meelega eest tänane Henn Timmi. Jooniste eest aitäh Külle Kiristajale.

Aitäh visadele innustajatele Toomas Kukele ja Uudo Timmile, tänu kellele nägi see määraja trükivalgust just nüüd.

Teod

Teod on looduses üsna eksimatult äratuntav loomarühm. Oma spiraalse koja, roomamiseks kasutatava jala, kahe paari tundlate, limase roomamisraja ja sujuva ning aeglase liikumisega ei aeta neid kellegagi segi. Ometi on nende mitmekesisus ka Eestis palju suurem, kui üldiselt teatakse. Kõigil maismaatigudel polegi kahte paari tundlaid, mõnel on üks paar (rulltigu, pisi-teod), kõik ei munegi pinnasesse või puukoore alla, ka meie maismaatigude hulgas on ovo-vivipaare ehk munaspoegijaid (näiteks suur käävtigu) ja enamik neist ei ohusta meie maasikaid. Põhjust, miks tigused kehvemini tuntakse kui näiteks linde, pole raske leida. Enamjagu tigudest on tillukesed ja varjulise eluviisiga. Vaid mõned neist on piisavalt suured, et meie

tähelepanu köita. Üle poole meie kojaga tigude koja mõõtmed ei ületa täiskasvanuna poolt sentimeetrit. Selleks et tigude mitmekesisusega tutvuda, tuleb teha mõningaid pingutusi.

Suuremaid teoliike on kerge leida ja märgata: neid on näha nii majade ümbruses kui ka parkides. Valdav osa väiksematest teoliikidest aga eelistab elada taimestiku varjus või metsakõdus. Suuremad teod on silmaga määratavad, väiksemate kindlakstegemiseks on vaja kasutada abivahendeid: luupi või binokulaari. Alati ei õnnestu aga saada tervet täiskasvanud isendit, kellel on kõik olulised määramistunnused välja kujunenud. Siis võib määramine osutada raskeks. Sel puhul on abi noore teo võrdlemisest juba määratud täiskasvanud isendi koja tipuosaga.

Tigude elupaigad

Tigusid võib kohata väga mitmesugustes elupaikades. Liikidel on erinevad eelistused, kuid üldiselt on teokooslused liigirikkamad ja arvukamad niisketes ja varjulistes kohtades, kus leidub piisavalt toitu. Enamik tigused toitub seeneniidistikust, kõdunevatest taimesadest ja ka kõdunevast puidust, aga ka taimede rohtsetest osadest ja viljadest, mõned liigid aga võivad kasutada toiduks ka raipeid. Teorikkamad on lubjarohke mullaga piirkonnad, kuna sellistes oludes on kergem ehitada kodade lubikesta. Nii on paljud liigid levinud eelkõige Põhja- ja

Lääne-Eestis. Liigirikkad on ka metsad, eriti salumetsa tüüpi metsad, kuid tegelikult leidub tigused nii meie aias (mitte ainult tülikat kiritigu), lähimas pargis kui ka iga kraavi kaldal ja teeservas. Nii et otsida tasub igalt poolt.

Teod on aktiivsed pigem hämaruses ning pimedal ja niiskel ajal. Päikese ja liigse kuumuse eest hoiduvad nad varju. Enamjagu tigused veedab valdava osa ajast kõdu- ja varisekiihis, kuid mõned ronivad meelsasti ka rohttaimedel ja puudel, näiteks merevaiklased, meeteod, põõsateod, võõtteod ja sulgsuulased.